

УДК 378

**ПРОФЕСІЙНІ ФУНКЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО
ПЕДАГОГА З СІМ'ЄЮ**

Трубавіна І.М.

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди*

ПРОФЕСІЙНОЇ ФУНКЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З СІМ'ЄЮ

Трубавіна І.М.

Стаття присвячена розкриттю філософських основ соціально-педагогічної діяльності з сім'єю, сутності поняття соціально-педагогічна діяльність з сім'єю, функціям соціального педагога в роботі з сім'єю.

Ключові слова: соціально-педагогічна діяльність, сім'я.

**ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ ФУНКЦИИ СОЦИАЛЬНОГО
ПЕДАГОГА С СЕМЬЕЙ**

Трубавина И.Н.

Статья посвящена раскрытию философских основ социально-педагогической деятельности с семьей, сущности понятия «социально-педагогическая деятельность» с семьей, функциям социального педагога в работе с семьей.

Ключевые слова: социально-педагогическая деятельность, семья.

**PROFESSIONAL FUNCTIONS THE SOCIAL
PEDAGOG WITH FAMILY**

Trubavina I.M.

The article is devoted opening of philosophical bases of social and pedagogical activity with a family, essences of concept social and pedagogical activity with a family, to the functions of social worker in process with a family.

Keywords: social and pedagogical activity, a family.

Постановка проблеми. Актуальність визначення змісту і функцій соціального педагога в роботі з сім'єю викликана необхідністю подолання кризи сім'ї, насильства і жорстокості, гендерної нерівності несиловими шляхами. Це означає викоренення причин та умов, які цьому сприяють, та показ позитивної моделі життя. Якою є ця діяльність – питання змісту поняття «професійна соціально-педагогічна діяльність з сім'єю».

Аналіз публікацій. Соціально-педагогічну діяльність у сучасних наукових дослідженнях визначають як: напрямок педагогічної діяльності (А. Арламов, Ю. Василькова, С. Белічева); професійну діяльність на основі поєднання теорій соціальної педагогіки і соціальної роботи (О. Беспалько, І. Зверева); професійну діяльність на основі поєднання теорій педагогіки і соціальної роботи (А. Капська, В. Бочарова, В. Гуров); один із напрямків соціальної роботи, що реалізується шляхом надання соціальних, у тому числі соціально-педагогічних, послуг (С.В. Толстоухова, М. Гур'янова, Г. Новокшонова); напрям реалізації соціальної політики держави (А. Капська, Е. Холостова, Л. Мардахаєв); професійну діяльність, яка є тотожною соціальній роботі (К. Акстманн); професійну діяльність на засадах поєднання педагогіки і соціології (М. Галагузова, С. Гіль,); професійну педагогічну діяльність, спрямовану на соціальне виховання дітей і молоді в контексті їх соціалізації (С. Харченко, С. Савченко, Ю. Поліщук). Ці визначення мають спільним: розуміння соціально-педагогічної діяльності як професійної, соціальної та педагогічної; відмінним є розуміння її наукових засад, предмету, що відбивається на її меті, завданнях, змісті й вимагає окремого обґрунтування точки зору методології. Тому доцільно проаналізувати та уточнити сутність понять „діяльність” та „соціально-педагогічна діяльність”, „професійна діяльність”, зокрема, щодо сім'ї, через застосування діалектичного методу наукового пізнання. Тому **метою** статті є визначення цих понять, а **завданнями** – уточнення сутності і змісту професійної діяльності соціального педагога з сім'єю та його функцій в роботі з нею.

Виклад основного матеріалу. Діяльність у наукових дослідженнях визначається як специфічна людська форма активного ставлення до оточуючого світу, зміст якої становлять його доцільні зміни;

прояв активності (здатність і прагнення людини до оптимального самостійного розв'язання поставлених завдань); активність суб'єкта, що спрямована на об'єкти або на інші суб'єкти. Ці визначення характеризують діяльність через її елементи: суб'єкт, об'єкт, активність суб'єкта, що виявляється в різних формах [6]: практично-перетворювальній, теоретико-пізнавальній, ціннісно-орієнтованій. Наслідком же активності є розвиток об'єкта та його оточення, середовища через доцільні зміни і перетворення. Значення діяльності полягає в тому, що саме в ній людина соціалізується. У діяльності людина є суб'єктом, активним носієм своєї соціальної сутності. Діяльність як філософська категорія пояснює зміст перетворень. Вона включає до себе мету, засіб, результат і процес самих перетворень в інтересах об'єкта чи самого суб'єкта. Перетворення враховують сферу, в якій відбуваються, у т. ч. професійну, і вирізняються різноманіттям форм діяльності (соціальна, педагогічна, політична, творча тощо). Оскільки людина у своїй діяльності не є ізольованою і взаємодіє з іншими особами, середовищем із метою перетворення, її діяльність є соціальною. Оскільки соціальний педагог здійснює свою роботу як виконання покладених на нього функціональних обов'язків і реалізацію повноважень, то його діяльність є професійною, яка характеризується основними елементами: об'єктом діяльності (зокрема сім'єю), визначенням функцій діяльності (що має робити соціальний педагог із сім'єю), створенням технологій, методик, системи роботи. Отже, розглядати сутність і зміст професійної соціально-педагогічної роботи із сім'єю слід із точки зору методології перш за все в напрямку функцій соціального педагога. Функції визначають як: 1) діяльність, обов'язок, робота, призначення, передбачені кваліфікаційною характеристикою обов'язки фахівця, що конкретизуються у спеціалізації (робота з сім'єю) [5; 10], та 2) основні напрямки роботи, в яких конкретизується її зміст [7]. Ми дотримуємось визначення, за яким функції є відображенням переліку груп професійних завдань практичної діяльності соціального педагога; вони визначають зміст професійної діяльності соціального педагога разом із метою його діяльності, відбивають специфіку його професійної діяльності, яка відрізняє її від педагогічної та соціальної діяльності. Тому треба виявити функції соціального педагога в його

практичній діяльності з сім'єю, що вимагає аналізу його діяльності в історичному, політичному, практичному аспектах із урахуванням функцій категорії „соціально-педагогічного”. Сучасні дослідження виділяють такі професійні функції соціального педагога: комунікативну, охоронно-захисну, соціально-терапевтичну, попереджувально-профілактичну, організаційну, корекційно-реабілітаційну, діагностичну, прогностичну, мотиваційну [13], які виділені на основі професійних завдань соціального педагога. Сутнісними властивостями діяльності є: цілепокладання, предметність (матеріальна основа діяльності, зв'язок із предметним світом-функції); усвідомлений характер (прогнози, перспективні прагнення людини).

Для з'ясування сутності соціально-педагогічної діяльності звернемося до категорії „соціально-педагогічне”. Це поняття є таким, що нещодавно виникло, асимілює в собі в знятому вигляді розмаїття уявлень про внутрішні механізми процесів соціально-історичного формування людини. Його генеза сходить до давніх міфологічних форм пояснення походження людських якостей, властивостей, умінь, здатностей, способів діяльності та взаємин [11, с. 10]. Поняття „соціально-педагогічного” виконує різноманітні функції в пізнавально-осмислюваних процесах: онтологічну, гносеологічну, логіко-методологічну, інтегративно-методологічну, інформаційно-культурну, світоглядну, комунікативну, методологічно-регулятивну, методологічно-нормативну, евристичну та прогностичну функції [11, с. 12-13], які стосуються всіх аспектів соціально-педагогічного: діяльності, відносин, цінностей тощо. У контексті нашого дослідження нас цікавлять функції соціального педагога, що дасть змогу їх уточнити і конкретизувати щодо роботи з сім'єю.

Сама соціально-педагогічна діяльність може об'єднувати різні сфери на основі спільної складової – інтересів сім'ї. Це свідчить про організаційну функцію практичної соціально-педагогічної діяльності, яка за змістом відбиває інтегративно-методологічну функцію соціально-педагогічного. Поняття „соціально-педагогічне” має тенденцію до переростання в самостійну, активно функціонуючу категорію соціально-філософського та філософсько-історичного пізнання, маючи всі ознаки філософської категорії: предметність, загальність,

внутрішню багаторівневість, полісемантичність, логіко-методологічну плідність, історичну стійкість, віднесеність до конкретної теоретичної парадигми та теоретико-пізнавальної традиції [11, с. 13]. Такий підхід дозволив дослідникові визначити соціально-педагогічну діяльність як системну форму людської активності, в процесі якої відбуваються зміна та перетворення людини та людських мас (у тому числі сім'ї) у напрямку до олюднення, окультурення та соціалізації, наближення до певної конкретно-історичної соціально необхідної моделі [11, с.13] (в нашому випадку – до позитивної моделі сімейного життя, стосунків, виховання тощо). Тобто соціально-педагогічна діяльність з сім'єю спрямована на її розвиток через її соціалізацію, засвоєння моральних і культурних норм суспільства.

Тому соціально-педагогічна робота передбачає: 1) інформування людини, сім'ї про можливі життєві, сімейні, особистісні кризи, їх наслідки; 2) співпрацю з ними щодо створення умов для попередження цих подій та пом'якшення обставин, які їх викликають, їхніх наслідків. При цьому право вибору свого шляху і відповідальності за нього залишається у сім'ї, людини. У цьому випадку людина здобуває владу над власними почуттями, способом життя, що дає їй можливість „здолати чи піднятися вище страждань або незручностей” [8, с. 8]; вона користується наданими можливостями „брати участь у процесі навчання чи співробітництва, створювати інституції ..., в яких може брати участь” [2]; має можливість максимально використати свій людський потенціал [9] в інтересах сім'ї, її членів. Виникає питання про межі взаємодії соціального педагога і людини, сім'ї як суб'єктів, про основу цієї взаємодії. І. Жадан зазначає, що „на сучасному етапі становлення громадянського суспільства в Україні дуже важливо визначити спільні з цивілізованим світом основоположні ціннісні структури, які б стали основою для вільного вибору правил життя суспільства і збереження особистих свобод. Таку основу можуть становити права людини” [4, с. 60]. Тут реалізується охоронно-захисна функція соціального педагога, яка відбиває ідею інтегративно-методологічної функції соціально-педагогічного, за яким потрібен концепт роботи. Сім'я перетворюється із об'єкта соціально-педагогічної роботи в суб'єкта за умови її бажання здійснювати спільну діяльність щодо розв'язання

власних проблем, стійкого наміру їх позбутися, усвідомлення того, що власними силами цього зробити не можна, що потрібна стороння допомога (це потребує мотиваційної та комунікативної функції соціального педагога, які відбивають гносеологічну та комунікативну функції соціально-педагогічного в роботі з сім'єю).

Розкриємо, які є філософські основи соціально-педагогічної роботи з сім'єю. Неопозитивізм (Р. Херп) для соціально-педагогічної роботи виявляє роль моралі як світоглядної функції соціально-педагогічного. Це означає, що соціально-педагогічна робота з сім'єю ґрунтується на певному світогляді: загальнолюдських цінностях (у т.ч. правах людини), загальнолюдських принципах і принципах професійної соціально-педагогічної діяльності. Цю ідею продовжують Ф. Аквінський та неотомісти (Марте, Е. Жильсон), які говорять про підпорядкування діяльності законам (Бога, Суспільства). Це вимагає охоронно-захисної функції соціального педагога в роботі з сім'єю, яка наголошує на законності роботи, її підпорядкування загальноприйнятим ідеалам.

Етика ненасильства (М. Ганді [3]) означає, що соціальна справедливість щодо сім'ї (задоволення її потреб, прав) може бути досягнутою тільки ненасильницькими методами, через конкретні програми суспільних рухів, які долають протиріччя між реальним рівнем функціонування сім'ї, що може бути досягнутим на основі реалізації програм, і наявним відставанням. Це визначає потребу в діагностичній та прогностичній функціях в роботі соціального педагога, які й реалізують на практиці онтологічну та прогностичну функцію соціально-педагогічного. Цей підхід також передбачає, що соціальний педагог разом із сім'єю, оточенням дитини має відстоювати її права, права дітей ненасильницькими методами, надихати сім'ю, дитину, членів родини на розв'язання своїх проблем, що вимагає діагностичної, мотиваційної та охоронно-захисної функції соціального педагога, які реалізують на практиці онтологічну, гносеологічну та інтегративно-методологічну функції соціально-педагогічного. Це вимагає врахування особливостей сім'ї як закритої системи (таємниці особистого життя, недоторканність житла, таємниці всиновлення та ін.) при виборі методів роботи з нею; дає можливість втручання в сім'ю за умов порушення нею прав членів родини незалежно від того, знає

вона, що їх порушує, чи ні, інформування про таке порушення законів силових структур.

Діяльність є відбиттям способу життя людини як її активності [14]. Виділяють поняття спосіб життя, визначають його види (здоровий, сімейний, богемний тощо). Спосіб життя – це система видів життєдіяльності суспільства, соціальних груп (у тому числі – сім'ї), особистості, яка визначається соціально-економічними умовами їх життя [1]. Отже, життєдіяльність сім'ї залежить від розвитку суспільства, умов для виконання сім'єю її функцій. З іншого боку, вона залежить від активності сім'ї, її членів щодо її поліпшення. Тому категоріями, що характеризують спосіб життя, є: рівень життя (економічна категорія, що виражає ступінь задоволення матеріальних та культурних потреб людей, забезпеченості споживчими благами); якість життя (соціологічна категорія, що виражає якість задоволення матеріальних та культурних потреб людей); стиль життя (причини поведінки людей, певний тип поведінки людей) [1]. Т. Шеляг відзначає, що сімейний спосіб життя є універсальним способом життя людства; перш ніж стати *homo sapiens*, людина сформувалася як *homo families*. У той же час у працях, які присвячені аналізу способу життя, сім'я, сімейні стосунки, як правило, не зустрічаються [15, с. 41]. Вивчення сімейного способу життя означає дослідження всіх форм життя суспільства в цілому через призму сім'ї у поєднанні й сплетінні тих взаємозв'язків, які стосуються сім'ї [15, с. 47]. Це знову вимагає діагностичної функції соціального педагога.

Соціально-педагогічна діяльність є системою з точки зору організації внутрішньої структури та в аспекті її соціального функціонування, перебігає за умов активно залученого в процес людиноформування соціокультурного природного середовища, розгортається як в локально-індивідуальному, так і в загальноісторичному часі та просторі людського існування [11]. Таке розуміння соціально-педагогічної діяльності змушує особливо наголосити на організаційну, мотиваційну та комунікативну функції соціального педагога, що відбиває гносеологічну, логіко-методологічну, комунікативну функції соціально-педагогічного в роботі з сім'єю.

Ідеї неопротестантизму (Барт, Е. Бруннер, П. Тілліх) наголошують на необхідності відмови від критики сім'ї за її кризу, нездатність розв'язати свої проблеми, причинами яких є суспільство. Тому соціально-педагогічна робота має бути спрямованою на зміни в суспільстві через просвітництво, реформи в економіці, політиці, що вимагає організаційної, попереджувально-профілактичної, комунікативної та прогностичної функцій соціального педагога, які відбивають логіко-методологічну, комунікативну, прогностичну, методологічно-регулятивну функції соціально-педагогічного. Окремі положення біоетики (В. Поттер, М. Гриньова) є доцільними для соціального педагога: 1) автономія сім'ї; 2) не нашкодити своїм втручанням у сім'ю, не погіршити в ній стосунків і її стану; 3) увага до „духовного світу” членів родини, самої сім'ї. Цей підхід вимагає знов-таки охоронно-захисної та діагностичної функцій соціального педагога, які реалізують на практиці онтологічну та інтегративно-методологічну функції соціально-педагогічного. Ідеї прагматизму є доцільними з огляду на те, що соціально-педагогічна діяльність щодо розв'язання найгостріших проблем сім'ї має здійснюватися за допомогою її власного досвіду в розв'язанні проблем, включення сім'ї не в абстрактні проблеми, а в розв'язання власних проблем, що стимулює її до вирішення теперішніх проблем через взаємодію з соціальним педагогом. Це вимагає мотиваційної та соціально-терапевтичної функції соціального педагога, яка відбиває на практиці гносеологічну та методологічно-нормативну функцію соціально-педагогічного. У таблиці узагальнено співвідношення функцій категорії соціально-педагогічного і функцій соціального педагога в роботі з сім'єю.

Функції категорії „соціально-педагогічного”
і функції соціального педагога

Функції, категорії „соціально-педагогічного”	Функції соціального педагога в роботі з сім’єю
1. Онтологічна 2. Гносеологічна 3. Логіко-методологічна 4. Інтегративно-методологічна 5. Інформаційно-культурна 6. Методологічно-регулятивна 7. Прогностична 8. Методологічно-нормативна 9. Комунікативна 10. Світоглядна 11. Евристична	1. Діагностична 2. Мотиваційна 3. Організаційна 4. Охоронно-захисна 5. Попереджувально-профілактична 6. Корекційно-реабілітаційна 7. Прогностична 8. Соціально-терапевтична 9. Комунікативна

На основі викладеного можна зробити **висновки**: соціально-педагогічна діяльність з сім’єю є професійною діяльністю соціального педагога, оскільки передбачає виконання певних професійних функцій по олюдненню, окультуренню суспільства, соціальному вихованні через показ позитивних моделей сім’ї, створення умов для реалізації прав як основи вибору рішень, заходів щодо сім’ї. Функціями соціального педагога є: діагностична, мотиваційна, організаційна, охоронно-захисна, попереджувально-профілактична, корекційно-реабілітаційна, прогностична, соціально-терапевтична, комунікативна з пріоритетом на охоронно-захисній; ці функції відбивають функції філософської категорії соціально-педагогічного і мають особливості в роботі з сім’єю через спрямованість на цілісність сім’ї, сімейний спосіб життя. **Перспективами** подальших досліджень є: розкриття особливостей функцій соціального педагога в роботі з різними типами сімей, в різних життєвих обставинах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В.П. Соціальна робота: короткий енциклопедичний словник / Андрущенко В.П., Бех В.П., Мигович І.І. / [ред. Андрущенко В.П., Бех В.П., Мигович І.І., Пінчук І.М.]. – К.: Інститут вищої освіти АПН. – К.: ДЦССМ, 2002. – 536 с.
2. Анохина Т.В. Индивидуальная поддержка школьников / Т.В. Анохина // Директор школы. – 1997. – № 6. – С. 43.
3. Вступ до Прав людини. – Vienna: USIA Regiona. Programm Office, 1999. – 39 с.
4. Жадан І.В. Проблеми громадянської освіти в Україні / І.В. Жадан. – К.: ІСПП, 1998. – С. 57-61. – (Матеріали методичного семінару АПН „Психолого-педагогічна наука і суспільна ідеологія”).
5. Зверева І.Д. Соціальна педагогіка: Мала енциклопедія / І.Д. Зверева, О.В. Безпалько, І.В. Братусь та ін.; [ред. проф. І.Д. Зверєвої]. – К.: Центр учб. л-ри, 2006. – 336 с.
6. Зверева І.Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми і молоддю в Україні: теорія і практика: [монографія] / Ірина Дмитрівна Зверева. – К.: Правда Ярославичів, 1998. – 333 с.
7. Капська А.Й. Соціальна педагогіка: Підручник / А.Й. Капська, І.М. Пінчук, О.В. Безпалько та ін.; [ред. А.Й. Капської]. – К.: УДЦССМ, 2000. – 264 с.
8. Пейн М. Сучасна теорія соціальної роботи / [пер. с англ. Петро Майнзюк] / Малколм Пейн. – К.: Наука, 2000. – 456 с.
9. Поліщук Ю.Й. Соціально-педагогічна діяльність сучасних громадських молодіжних об'єднань в Україні: [монографія] / Юрій Йосипович Поліщук / [ред. Н.Г. Ничкало]. – Тернопіль: ТНПУ, 2005. – 432 с.
10. Понятійно-термінологічний словник з соціальної роботи / [за заг. ред. І.В. Козубовської, І.І. Миговича]. – Ужгород: УжНУ – Мистецька лінія, 2001. – 152 с.
11. Скларов О.П. Поняття „соціально-педагогічне” в категоріальному апараті соціального пізнання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03 „Соціальна філософія та історія філософії” / О.П. Скларов. – К.: Ін-т філософії, 2000. – 23 с.
12. Словарь по этике / [ред. А.А. Гусейнов и И.С. Кон]. – 6-е изд. – М.: Политиздат, 1989. – 447 с.
13. Трубавіна І.М. Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів / [Р.Х. Вайнола, З.Г. Зайцева, І.М. Трубавіна та ін.]; за ред. А.Й. Капської, І.М. Пінчук, С.В. Толстоухової. – К.: ДЦССМ, 2000. – 260 с.